

Minijature splitskog brevijara iz 1291. u muzeju Correr u Veneciji

Dr Kruno Prijatelj

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

Izvoran znanstveni rad – 75.056

Publicirajući minijature splitskog brevijara iz 1291. godine, pohranjenog u venecijanskom muzeju Correr, autor konstatira da njihov stil pripada venecijanskom krugu. Dilema ostaje da li brevijar potječe iz Venecije ili Dalmacije, a autor razlikuje minijature dvije ruke. Prvu bi karakterizirali romaničko-bizantski elementi, a drugu romanički, s diskretnim natruhama gotike. Uspoređujući splitski brevijar s recentnim, evropskim primjerima, autor ističe izrazite kolorističke vrijednosti i visoku kulturu njegova vlasnika.

Godine 1886. nakon što je Muzej Correr u Veneciji nabavio neobični kodeks od ovčje kože (*carta pecora*) pisan gotičkim slovima i ukrašen minijaturama A. Bertoldi je napisao u časopisu »Archivio veneto« manju studiju o tom rijetkom rukopisu, koji je Općina grada Venecije otkupila za svoj muzej, nazvavši ga »Brevijarom u upotrebi splitske nekoć solinske crkve« i davši njegov prvi detaljniji opis. Radi se o knjižici izuzetno malena formata, sastavljenoj od listića vel. 16,5 cm/15,5 cm svi- nutih po četiri puta (15,5 cm x 4 cm) i uvezanih u laneni svilom protkani povež s crvenim varijacijama. Zatvorena knjižica, koja se danas čuva u kutiji prekrivenoj svilom crvene boje, ima visinu 20,3 cm, širinu 4,4 cm i debljinu 2,6 cm. Stranice su numerirane rimskim brojevima od I. do XXXXXI, a nedostaju listovi I, X, XI, XII. i XXVIII. Na str. XXXIII. v., na kojoj je »*Tabula lune et pasce*« nalazi se datacija »*Finito libro. Sit laus et gl(ori)a X(ris)to. Anno D(omi)ni millesimo ducentesimo nonagesimo primo*«.

Iz kalendara – kako točno zaključuje A. Bertoldi – jasno izlazi da je *Brevijar* služio nekom višem prelatu splitske crkve, koji ga je po svoj prilici mogao držati lancem privezana o pas: tri su datuma posvećena sv. Dujmu (Domino, Domnius, Duymus), i to 7. svibnja (glavni svečev blagdan), 29. srpnja (dan prijenosa tijela sv. Dujma iz Salone u Split) i 11. travnja (stara kome- moracija, koju kasnije spominje i Farlati, a u kojoj se navode sv. Dujam, sv. Fortunat i 240 mučenika). Dne 19. studenoga navodi se i posveta crkve sv. Dujma (što se očito odnosi na splitsku katedralu, koja je u stvari primarno posvećena *Uznesenju Bogorodice*.) Isto se tako spominju i blagdani splitskog suzaštitnika salonitanskog mučenika sv. Staša (28. srpnja i 26. kolovoza). Na kraju

Brevijara nalazi se i zaziv Kristu koji završava riječima »*Vivat i(n) celis Duym(us) in no(m)i(n)e felix*.«

Monogram s križem i velikim slovom »S« Bertoldi interpretira kao »*Spalatensis Ecclesia Metropolitana*«, a anagram na prvom listu crvene boje u zlatnom okviru čita kao »*Stephanus*«. On smatra da bi to moglo biti ime prvog vlasnika *Brevijara* i iznosi neke smionje hipotetičke pretpostavke, o kojoj bi se ličnosti moglo raditi. Ne može se, međutim, isključiti da bi to moglo biti i ime pisara.

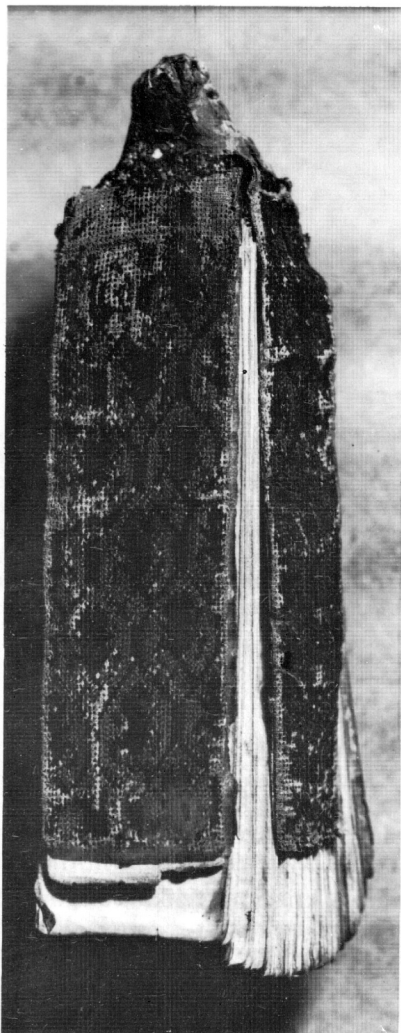
Bertoldi također ističe da je rukopis pisan vrlo lije- pim slovima crne boje. Crvenom bojom pisane su rubri- ke, znakovi antifona, zazivi i neki dijelovi kalendara. Inicijali su naizmjenično crveni i plavi, a tri su ukrašena. Bertoldi zatim donosi i popis molitava, psalama i kanti- ka.¹

Brevijar je ukrašen sa 14 minijatura: četiri su kom- pozicije, a deset su izolirani likovi.

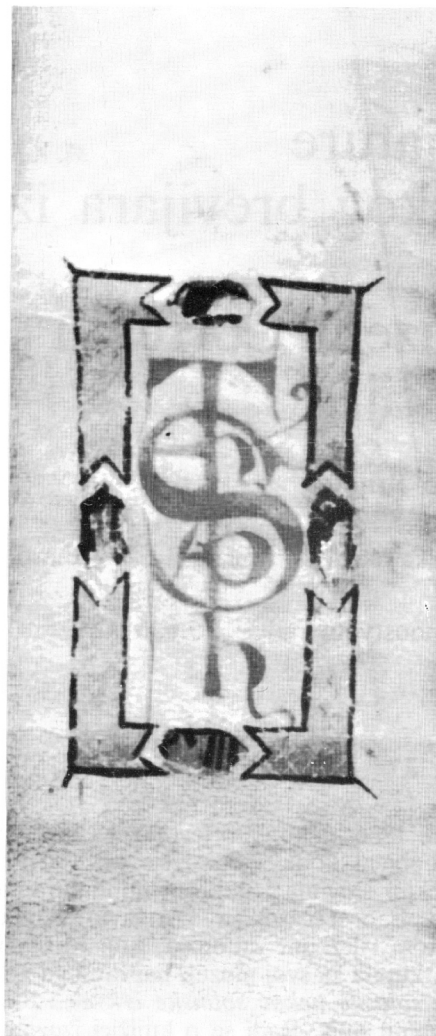
Kompozicije su slijedeće:

1. Krist u žuto-crvenoj haljini i modrom plaštu s knjigom u ruci sjedi na žutozlatnom prijestolju plava podnožja. S jedne strane je Bogorodica u crvenoj haljini s plavim plaštem ukrašenim zlatnim točkicama, a s druge sv. Ivan Krstitelj u žučkastom plaštu i sivkastoj odjeći. Grupa predstavlja poznatu ikonografsku shemu »*Deisis*«. Pozadina je zlatna (str. V. v.),

¹ A. Bertoldi, *Breviario ad uso della chiesa di Spalato già Salonitano – Codice membranaceo del 1291 con miniature*, Archivio veneto, Serie II, T. XXXII, P. I, Venezia 1886.

Korice splitskog Bravijara iz 1291.

Monogram u splitskom Brevijaru

2. Krist na plavom drvetu križa žućkaste perizome između Bogorodice u sivkasto-ljubičastom plaštu i žutoj haljini i sv. Ivana Evanđelista u ružičastom plaštu i žutoj haljini. Križ se uzdiže nad sivkastom hridinom pred plavom pozadinom, a pozadina čitave kompozicije je zlatne boje (str. XXI. v.).

3. Sv. Margarita kleči u zatvoru u dugoj ružičastoj odjeći. Njoj se pojavljuje bijela golubica s križem u kljunu pod kojom je prikazana Božja ruka koja blagoslivlja. Pozadina je zlatna (str. XXXII. v.).²

Izoliranih uspravnih likova ima deeset:

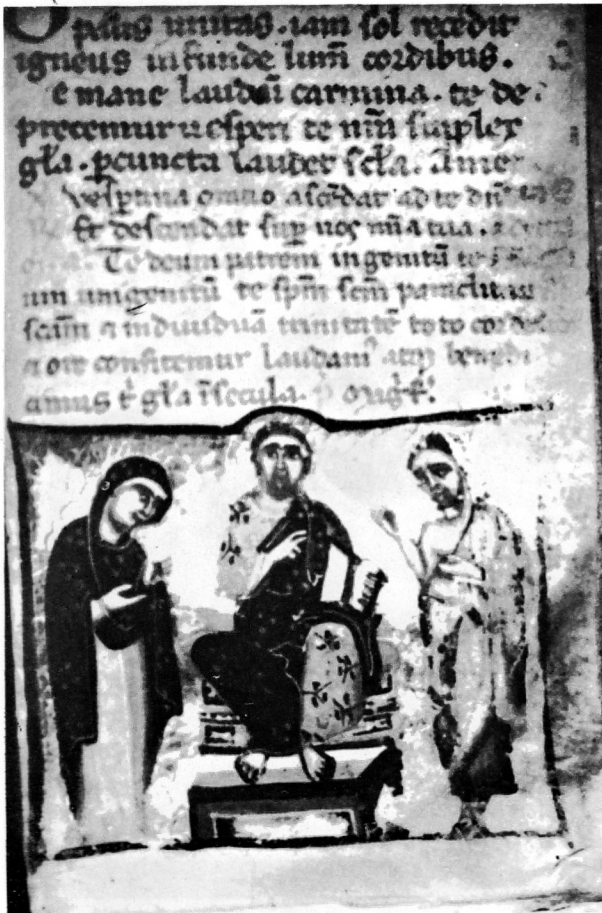
4. Mrtvi Krist (*«Imago pietatis»*) prikazan do perizome žućkaste boje s prekrizanim rukama na prsima između dva anđela u ružičastim haljinama i crvenim plaštevima. Pozadina je zlatna (str. XXXIII. v.).

Izoliranih uspravnih likova ima deset:

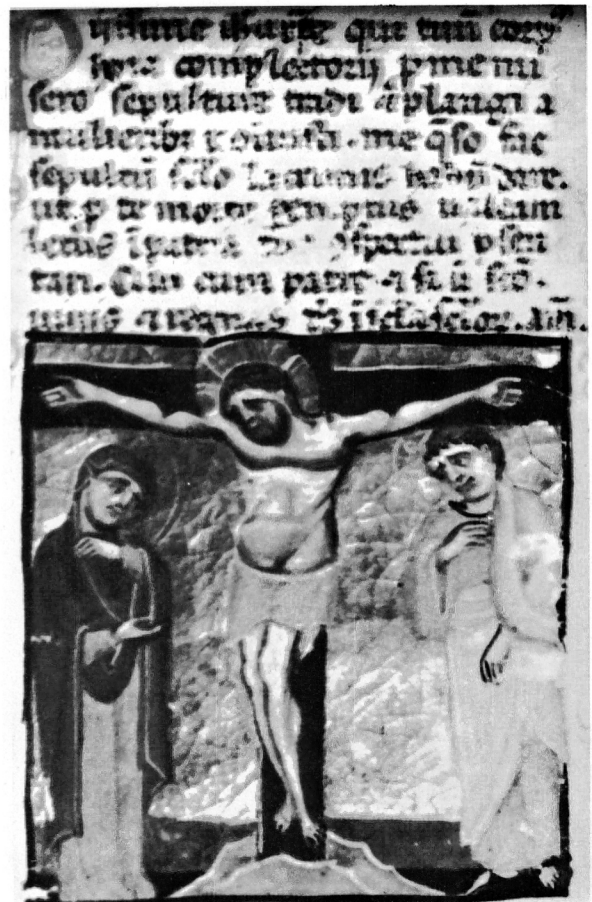
1. Muški bradati lik s aureolom u plavoj haljini nad žutom odjećom s crvenom knjigom u rukama koji stoji

nad sferom okruženom zlatnim rubom i ukrašenom ornamentima raznih boja među kojima dominiraju plava i narančastožuta. S obzirom na to da stoji nad kružnim oblikom, koji bi mogao simbolizirati svijet u vidu kružne ploče, a nalazi se na prvom mjestu, a nije u niši kao ostali, Bertoldi pretpostavlja da bi mogao prikazivati *Krista* (str. II. r.).

² Sv. Margariti (Marini) iz Antiohije u Pizidiji, mučenici u doba Dioklecijana i Maksimilijana, v. *Bibliotheca Sanctorum* VIII, Rim 1966, str. 1150–1166, gdje se spominje i pojava golubice sv. Duha mučenici da je očisti i ojača. Ta je svetica bila posebno u nas čašćena i u staroj Hrvatskoj književnosti postoje njezine biografije i crkvena prikazanja. Vidi osobito: E. Hercigonja, *Latiničko prikazanje »Muke svete Margarite« i hrvatskoglagoljska hagiografskolegendarna tradicija*, Croatica, XVIII, sv. 26/27/28, Zagreb 1987, str. 29–70 (O čudu s golubom, v. str. 33, 39, 52, 53); M. Marulić, *Institucija III*, Split 1987, str. 325, 630–631; C. Verdiani, *O Marulićevu autorstvu Firentinskog hrvatskog zbornika iz XV stoljeća*, Split Čakavski sabor, 1973, str. 42.

Minijatura na str. V v

Minijatura na str. XXI v

2. Golobradi muškarac odjeven u haljinu koja je polucrvenkasta i polužuta s kapom tih boja na glavi i plavom rukavicom na desnoj ruci. Na zlatnoj je pozadini prikazan u niši s bijelim stupićima, bijelim kapitelima nad plavom bazom i s plavim lukom (str. II. r.). Možda (po H. Beltingu, v. kasnije) prikazuje naručitelja.

3. Ženski lik u dugoj bijeloj haljini i nabranom crvenom plaštu s crnom kosom na zlatnom fondu. Prikazan je između dva bijela stupa s kapitelima koji nose zabat crne i bijele boje koji ima po sredini šesterokraku zvijezdu. Ta zvijezda je katkada nazivana Davidovim štitom ili Salamonovim pečatom i pojavljuje se u arhitektonskoj dekoraciji sinagoga (str. III. r.).

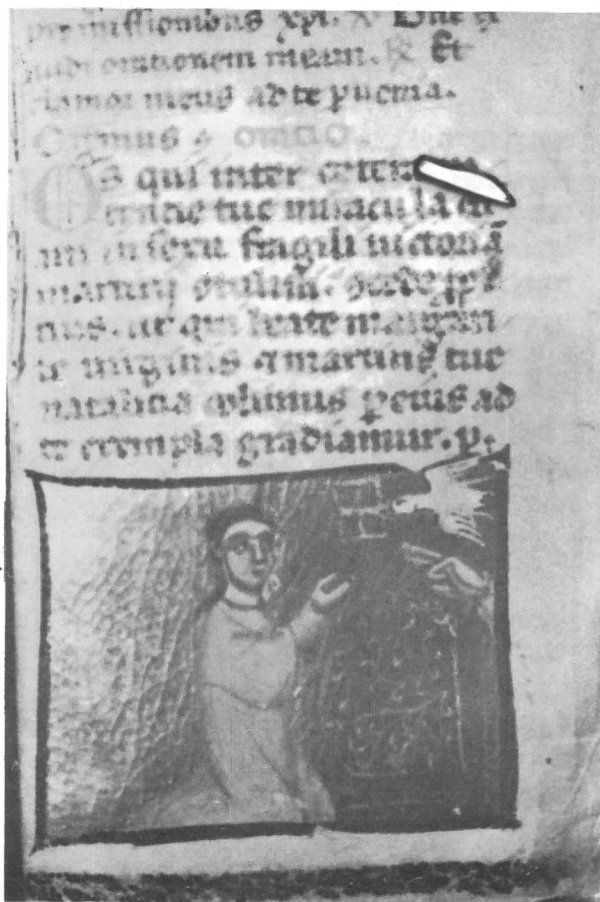
4. Muški lik sive brade u dugoj crvenoj haljini i plaštu pepeljaste boje, koji je podigao bijeli svitak. Pozadina je zlatna, a niša crvene boje s crvenim križem na vrhu. Bertoldi pretpostavlja da bi se moglo raditi o jednom proroku (str. IV. r.).

5. Muški lik sive brade u blijedoružičastoj haljini i žutom plaštu s pruženim rukama. Pozadina je zlatna, a niša crvena sa zlatnom kuglom na vrhu. Ispod lika je golobradi poklekli mlađi muškarac poput telamona podržava nišu, odjeven u sivu haljinu i crne čarape (str. V. r.).

6. Muški lik sijede brade i kose u dugoj žutoj haljini i s blijedoružičastim plaštem koji pruža ruku kao da drži govor. Na nogama ima plave cipele. Pozadina je zlatna, a plava niša ima zlatne kapitele i zlatnu kuglu na vrhu. Budući da je prikazan na istoj stranici na kojoj je oficij »*Plurimum apostolorum*«, Bertoldi misli da se radi o jednom apostolu (str. VI. r.).

7. Mladi golobradi lik s tonzurom u bijeloj albi sa zlatnim ukrasima i blijedoružičastoj dalmatici sa zlatnim ornamentima na ramenima, oko rukava i na donjem rubu. U ruci drži crvenu knjigu. Pozadina je zlatna, a žutozlatna niša ima crvene kapitele i zlatnu kuglu na vrhu. Kako se lik nalazi uz oficij »*Plurimum martirum et unum*«, Bertoldi pretpostavlja da bi mogao predstavljati jednog mučenika i predlaže hipotetički svece Lovru ili Stjepana. Ovo posljednje neće biti točno, jer lik nema atribute tih svetaca (str. VII. r.).

8. Muški lik sive brade s mitrom na glavi, u tamnomodroj kazuli ukrašenoj zlatnim ukrasom i ružičastoj dalmatici sa zlatom ukrašenim donjim rubom i bijelom albi sa završnim zlatnim rubom. Desnom rukom blagoslivlja, a ima crvene cipele. Pozadina je zlatna a niša ružičasta s bijelim kapitelima i zlatnim kuglom na vrhu. Nalazi se uz tekst »*In nativitate confessorum*« (kome

Minijatura na str. XXXII v

Minijatura na str. XXXIII v

Bertoldi smatra da nedostaje riječ »pontificum«). Po tome bi mogao predstavljati papu ispovjednika (str. VIII. r.).

9. Mladi ženski lik crne kose u dugoj tamnomodroj odjeći i bijelom plaštu. Pozadina je zlatna, a niša je crvena sa zlatnim kapitelima i zlatnim trilobiranim oblikom. Nalazi se uz tekst »In nativitate virginum« i vjerojatno predstavlja jednu djevicu (str. IX. r.).

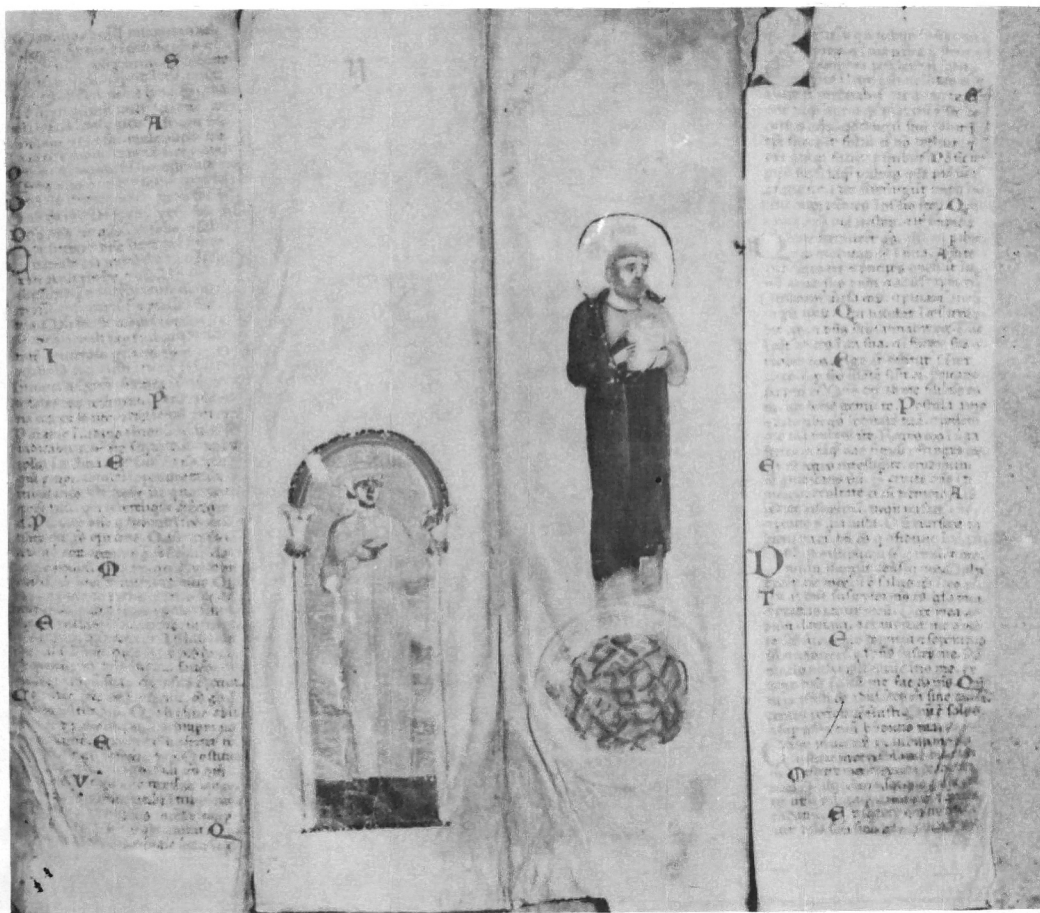
10. Mladi golobradi lik s tonzurom u bijeloj albi i crvenoj dalmatici s uobičajenim zlatnim ukrasima. Rukama podržava žutu knjigu. Pozadina je zlatna, a niša ružičasta sa zlatnim kapitelima. Uz minijaturu je tekst »In nativitate confessorum non pontificum«, te po svojoj prilici simbolizira sveca ispovjednika koji nije bio papa (str. XXX. r.).

Po našem mišljenju kategorička identifikacija nije moguća, jer likovima nedostaju atributi. Stanoviti elementi kod lika br.¹ radije govore za mogućnost da taj lik s aureolom bez niše bude *Crkva* više negoli Krist, a onaj br. 3 sa šesterokrakom zvijezdom bi, u tom slučaju, mogla biti *Sinagoga*. Čini mi se prilično vjerojatnom mogućnost da bi ostali mogli predstavljati prototipove raznih vrsti svetaca (apostol, mučenik, ispovjednik koji je bio papa, ispovjednik koji nije bio papa, djevica, prorok itd.), to više što su prikazani uz početak tekstova povezanih uz tu svetačku kategoriju.

Na kraju svoje analize Bertoldi je bio iznio pretpostavku o razlici obrade minijatura s kompozicijama (na stranicama v.) i onih s likovima (na stranicama r.). Iako ćemo se povratiti na stilsku analizu minijatura, želim istaknuti da smatram, da bi mogao imati pravo. U kompozicijama spajaju se, naime, više romaničke i bizantinske crte, a u likovima dominiraju romaničke s latentnim ranogotičkim prizvukom.

Na kraju svoje knjižice Bertoldi donosi kalendar po mjesecima u ovom *Brevijaru* splitske, nekoć solinske crkve.

Zanimljivo je da je don Frane Bulić u nas prvi posvetio pažnju ovom brevijaru. On je tek 1905. doznao da je Museo Correr otkupio ovaj značajni splitski rukopis. Na upit Muzeju kako je došao do rukopisa i da li bi ga mogao povratiti u Split, prof. Giuseppe Becioni-Bonafons, tajnik časopisa »*Nuovo archivio veneto*« u pismu od 20. siječnja 1906. obavještava Bulića da je rukopis posjedovala obitelj Gianbattiste Burrija iz Verone. Ta ga je obitelj 1886. godine prodala conteu Domenicu Giustinianiju. Taj je svoj otkup spomenuo nekoliko puta spomenutom Bertoldiju, koji je tada bio vicekonzervator Corraera i koji je uspio da ga Općina Venecija otkupi za 3000 Lit. Becioni-Bonafons upućuje Bulića da se za podrobnije vijesti obrati veronskom općinskom bibliotekaru Giuseppeu Biadegu. Od njega Bulić doznaje da je Burri

Minijature na str. II r

naslijedio rukopis od svog nećaka conte Berninija. U prodaji je posredovao spomenuti conte Giustiniani-Recanati, kome je supruga bila kontesa iz porodice Bernini. Bulić nije uspio dobiti kodeks u Split, već jedino uvjerenje da će biti brižljivo čuvan pod staklenim zvonom. Te podatke iz arhiva Arheološkog muzeja nedavno je iz muzejskih spisa iz 1906. godine otela zaboravu prof. Neda Anzulović.³

Podatke o historijatu splitskog *Brevijara* dopunio je i pokojni prof. Hrvoje Morović, koji ga je opisao u svom prikazu biblioteke splitske katedrale. On je iznio i pretpostavku da je rukopis mogao ukrasti iz biblioteke splitskog kaptola i prenijeti u Italiju remeta splitske katedrale Antonio Ciotti, za kojega je sam Bulić uz jednu raspravu don Ivana Devića o poznatom splitskom evanđelistaru u »*Bullettino di archeologia e storia dalmata*« XVI, Split 1893–1894, bio zabilježio svojom rukom »*che rubava e vendeva altri oggetti rari e preziosi della Chiesa tra gli anni 1870–1889*«. ⁴

O splitskom *Brevijaru* nije dosad pisano onoliko koliko bi taj rukopis zasluživao.

L. Testi piše da minijature *Brevijara* nemaju venecijanski karakter, već bizantski, te da ništa ne dokazuje da bi bile izvedene u Veneciji od venecijanskog miniaturista. On dodaje da nemaju ni veze s matrikulama koje

Cecchetti također neispravno smatra mletačkim. Testi potcrtava da inkarnat likova ima zelenu osnovu.

P. Toesca spominje splitski *Brevijar* u nizu kodeksa bolonjskog porijekla s bizantskim odjecima.⁵

Lj. Karaman piše da je ovaj kodeks »*začudo malenog formata*«, koji je visio o pojasu povezan srebrnim lančićem, iskičen lijepim minijaturama još na pol bizantskog karaktera. On smatra da je izrađen u Splitu i za Split, jer se u njemu spominje štovanje splitskog zaštitnika sv. Duje.⁶

³ N. Anzulović, *Bulićev udio u objavljivanju nekih značajnih djela iz područja arheologije i kulturne povijesti Dalmacije*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 79, Split 1986, str. 156–157. V. i F. Bulić u *Bullettinu di archeologia e storia dalmata* XXVIII, Split 1905, str. 194.

⁴ H. Morović, *Povijest biblioteka grada Splita I*, Zagreb 1971 (Biblioteka splitskog kaptola), H. Morović, *Izbor iz djela*, Split 1988, str. 73–74.

⁵ L. Testi, *Storia della pittura veneziana I*, Bergamo 1909, str. 501, 502, 503; P. Toesca, *Storia dell'arte italiana, II Medioevo I*, Torino 1927, str. 1134.

⁶ Lj. Karaman, *O umjetničkoj opremi knjiga u Dalmaciji prošlih vremena*, *Eseji i članci*, Zagreb 1939, str. 157.

Miniatura na str. III r

Miniatura na str. IV r

Miniatura na str. V r

G. Lorenzetti u svom katalogu iluminiranih mletačkih knjiga kroz pet stoljeća naziva splitski Brevijar »*la più antica opera di pittura veneta*«.

R. Pallucchini unio je splitski *Brevijar* u svoju veliku povijest mletačkog slikarstva trećenta nadovezujući tekst o njemu na obradu kovčega bl. Julijane iz Collalta danas u istom Museo Correr, na kojemu likovi imaju specifičnu kurzivnu antiplastičnu crtu prožetu romaničkim i spoјenu s latentnim gotovo ekspresionističkim elementima. Te se karakteristike mogu uočiti i u akvilejskom prikazu života sv. Hermagore. Upravo taj fluidni i slobodni način izražavanja može se – po Palluchiniju – uočiti i u splitskom *Brevijaru*. Pallucchini naglašava u tim djelima, kao i u još nekima koje na njih nadovezuje, orijentaciju koja je u svojoj biti mnogo više zapadnjačka negoli bizantinska. Spomenuo bih usput da u osnovnoj radnji o kovčegu bl. Julijane Sandra Moschini Marconi datira to djelo u kraj 13. ili u sam početak 14. stoljeća (*La cassa della beata Giuliana*, *Arte veneta* V, Venezia 1951, str. 77–81) naglašavajući – osobito razrađujući glavni prizor s bl. Ju-

lijanom koja kleči pred svecima Blažem i Kataldom u unutrašnjosti kovčega – stanovitu skromnost kvaliteta, izraziti nebizantski karakter osim u nekim općim shemama, uočljivi romanički pečat, izrazite kromatske odnose i srodnost linearnog govora poput onog u kapeli Torriani u katedrali u Akvileji.⁸

S. Bettini također smatra splitski *Brevijar* venecijanskim radom, ali »*non certo la più antica opera di miniatura veneziana che si conosca*«, kako je tvrdio G. Lorenzetti. Bettini drži da je oportuno isključiti nekoliko rukopisa od onih koje je grupirala J. Haenser u studiji »*Die Miniaturmalerei einer Paduaner Schule in Duecento*« (*Jahrbuch der österr. byzantinischen Gesellschaft* II, Wien

⁷ G. Lorenzetti, *Libri miniati veneziani*, Cinque secoli di pittura veneta, catalogo, Venezia 1945, str. 156.

⁸ R. Pallucchini, *La pittura veneziana del Trecento*, Venezia–Roma 1964, str. 11, sl. 12, 14.

Minijatura na str. VI r

Minijatura na str. VII r

Minijatura na str. VIII r

1952), a među te posebno spominje minijature splitskog *Brevijara* i one u Psaltiru u Holkham' Hall u British museumu. Minijature splitskog *Brevijara*, koji smatra venecijanskim radom, približava nekim mozaicima u bazilici sv. Marka i tzv. »Tavoli di Montegaldo«.⁹

T. Dobrzeinecki spominje splitski *Brevijar*, odnosno jednu njegovu minijaturu, govoreći o ikonografiji *Krista boli* (Christ de douleur).¹⁰

H. Belting spominje splitski *Brevijar* u svojoj kapitalnoj studiji o ikonografiji »*Imago pietatis*« reproducirajući tu minijaturu prema spomenutoj Pallucchinijevoj knjizi. On iznosi pretpostavku da bi lik na str. II. možda mogao biti sv. Petar, a onaj do njega na istoj strani vlasnik kodeksa. U katalogu na kraju knjige on ponovno opisuje ukratko *Brevijar* pod br. 36, spominje navedenu »*Imago pietatis*« i navodi Pallucchinijevo mišljenje da se radi o jednom »*breviario veneziano*« iznoseći još nekoliko primjera knjiga minijaturnog formata.¹¹

I. Fisković smatra da je splitski *Brevijar* iz 1291. u nas zanemaren, osobita tipa i oblika. Citirajući some-

nutu Bertoldijevu radnju, on nadovezuje tu konstataciju na tekst o vezama rezbarske i slikarske djelatnosti koja je prisutna u romaničkoj Dalmaciji, a može se osjetiti u splitskim drvenim naslonima u koru katedrale i o pojavi drvorezbara Buvine kao slikara.¹²

⁹ S. Bettini, *Le miniature dell' Epistolario di Giovanni da Gaibana nella storia della pittura veneziana del Duecento*, u C. Bellinati – S. Bettini, *L'Epistolario miniato di Giovanni da Gaibana*, Vicenza 1968, str. 102 (Bilj. 4), 107.

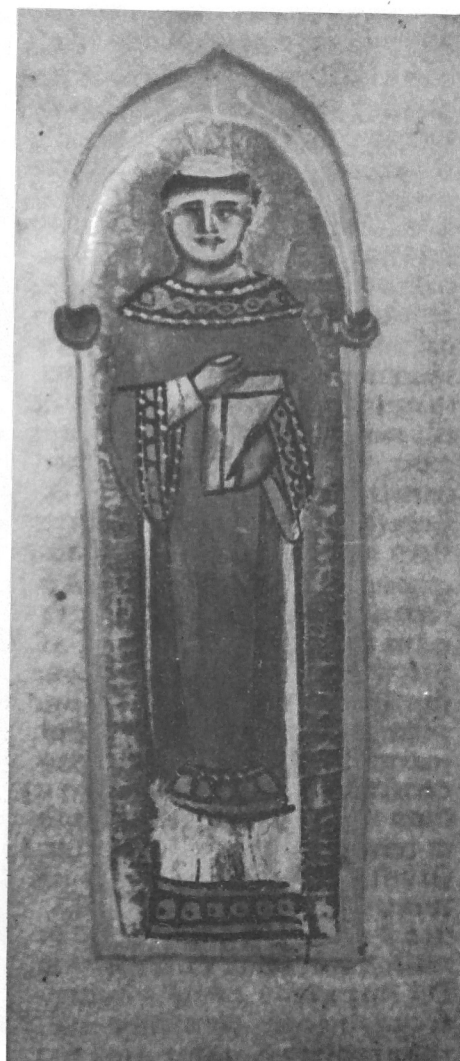
¹⁰ T. Dobrzeinecki, *Quelques problèmes de l'iconographie du Christ de Douleur*, *Annuaire du Musée National de Varsovie* XV, Varšava 1971, str. 147.

¹¹ H. Belting, *Das Bild und sein Publikum im Mittelalter, Form und Funktion früherer Bildtafeln der Passion*, Berlin 1981; H. Belting, *L'Arte e il suo pubblico, Funzione e forme delle antiche immagini della Passione*, Bologna 1986, str. 191 (bilj. 112), 269 (kat. br. 36).

¹² I. Fisković, *Romaničko slikarstvo u Hrvatskoj*, Zagreb 1987, str. 77 (monografija – katalog izložbe u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu); O *brevijaru* su ukratko pisali još D. Kečkemet, *Romaničke minijature u Splitu*, *Peristil* II, Zagreb 1957, str. 137 (koji naglašava bizantski upliv i novi talijanski stil u vrijeme Oderisija iz Gubbija i Franca Bolognesea) i J. Höfler, *Die Kunst Dalmatiens*, Graz 1989, str. 133.

Minijatura na str. IX r

Minijatura na str. XXX r

Dok su ti citirani autori, a osobito R. Pallucchini i S. Bettini, iznijeli komparacije koje uklapaju splitski *Brevijar* iz Correra u slikarske tokove kasnog venecijanskog 13. stoljeća, dodao bih još jedan primjer koji bi govorio u tom smislu. To je prikaz *mrtvog Krista* porijeklom iz Torcella, a sada u zbirci Stocklet u Bruxellesu, koji Pallucchini datira oko 1300. i atribuirá anonimnom »*Maestru di Torcello*«. Ta slika, koju je bio već ranije obradio Garrison uočivši s pravom i neke toskanske uplive porijeklom iz umjetnosti Giunte Pisana i datirao u kraj Duecenta, pokazuje očite srodnosti s likom »*Imago Pietatis*« u našem *Brevijaru*, koju smo obradili pod br. 4, a nalazi se na str. XXXIII. v.¹³

Ako usporedimo minijature splitskog *Brevijara*, možemo naslutiti kod autora četiriju kompozicija (iluminator A) stanovite analogije s onim remek-djelom splitskog slikarstva kraja duecenta: *Raspelom u samostanu klarisa*, u kojem se na sličan (kolikogod i drukčiji) način spajaju romanički i bizantski elementi. To se najbolje može uočiti ako usporedimo *Bogorodicu* na raspelu u klarisa i onu

na minijaturi »*Krist na križu između Bogorodice i sv. Ivana Evanđelista*«, te Krista na raspelu i Krista na »*Imago pietatis među anđelima*« na minijaturi. Daleko od pomisli da se radi o istoj ruci, mislim da se može naslutiti na neki stanoviti način slično stilsko shvaćanje, koje teško može biti slučajno, a u kojemu bizantska komponenta i za Veneciju vjerojatno ima svoja izvorišta u Toskani u vremenu oko Giunte Pisana.¹⁴

Za usamljene likove u *Brevijaru* od drugog iluminatora (iluminator B) ne možemo ne spomenuti već uočene sličnosti s plošno tretiranim likovima u nišama splitskih korskih naslona. Bez obzira na razliku u baldahinima, likovi poput svetaca Kuzme, Damjana, Dujma i Staša

¹³ R. Pallucchini, o.c., str. 63, sl. 205, 206. Vidi i E. B. Garrison, *Italian Romanesque Panel Painting*, Firenze 1949, br. 267.

¹⁴ G. Gamulin, *Slikana raspela u Hrvatskoj*, Zagreb 1983, str. 23–25, 117–118 (s prethodnom literaturom), T. III, III a, III b, III c.

izrezbareni su u nišama između dvaju stupića s kapitelima kao što vidimo na većini figura u *Brevijaru*. I taj faktor teško može biti slučajan.

Neke se analogije mogu uočiti i u iluminiranim kodeksima u drugim mjestima Dalmacije.

Poznati »*Evangelistar*« u Kaptolskoj riznici u Trogiru, u kojemu se ističu kompozicije *Navještenja*, *Ivanova rođenja*, *Porodenja Kristova*, *Prikazanja u hramu i Ulaza u Jeruzalem*, najrecentnije je A. Badurina datirao sredinom 14. stoljeća smatrajući da dostiže vrhunac ilustracije kojom romanička iluminacija u nas prelazi u opširnu naraciju.¹⁵ Stanovite me razlike sprečavaju povezati bliže naš *Brevijar* i ovaj jedinstven trogirski rukopis kao i »*Breviarium Mr 70-I – II*« iz zagrebačke Metroplitsanske biblioteke. Taj rukopis, pisan goticom, ranije je bez osnove D. Kniewald smatrao da pripada padovanskoj crkvi. M. Demović točno je uočio da je pripadao trogirskoj na osnovi činjenica da bogoslužje blagdana sv. Lovre zaštitnika Trogira ima najveći inicijal i da je u kalendaru nabrojen veliki broj dalmatinskih svetaca (Kvirin, Jerolim, Vlaho, Krševan itd.). Demović datira ovaj rukopis u 14. stoljeće ističući da na Trogir upućuje bizantinska komponenta u minijaturama kao i u spomenutom »*Evangelistaru*« pisanom beneventanom.¹⁶

Splitski *Brevijar* nije unikat po svom malom formatu. Francuski historičari J. Mabillon i J. Meglinger spominjali su takav tip knjižica minijaturnog formata još u XVII. stoljeću. Meglinger u svom djelu »*Itinerarium Cisterciense*« piše:

»*Libelli trium digitorum latitudinem non excedunt plus tamen longitudinis habent. Dum clausos aspicias, parvi apparent: at aperti triplo majores evadunt, foliis, quae ex membrana rudi constant, ter complicatis, Deorsum, et ambobus lateribus. Neque in utraque parte litteris implentur paginae, sed interius tantum: tia ut licet folium a folio seiungas, nisi plicae explicentur, nullae litterae prostent, quae quidem minutissimae paucis syllabis totas periodos brevissimo compendio absolvunt.*«

I Mabillon je opisivao takav tip *brevijara* koji je presavijen zauzimao samo šesti dio svoje površine, nosio se na pasu, a upotrebljavali su ga u rano doba kršćanstva svećenici i redovnici putnici.

God. 1850. Philippe Guignard otkrio je u biblioteci u Dijonu knjižicu koja danas nosi br. 115, otvorena ima 13,3 x 12,5 cm, koja se svinuta svodi na 6,8 x 4 cm. Radi se o *brevijaru* iz kraja 15. stoljeća, za koji je Guignard mislio da se odnosi na knjižicu koju spominju Meglinger i Mabillon, ali to nije dokazano. Knjižica nema iluminacija.

Vremenski je našoj bliža knjižica također bez iluminacija, koja se nalazi u biblioteci Vaticanu (Borgia 355), a ima juridički sadržaj. Sveščić ima 104 listića vel. 22 x 18,7 cm, a u smanjenju se svodi na dimenzije 10,5 x 6,7 cm. To djelo je vremenski bliže našem, pisano je u 13. stoljeću, a dodani su mu prijepisi dokumenata iz 1283–1284, tako da se može smatrati da vremenski upravo prethodi našem. Tekstovi u njemu su iz kanonskog i civilnog prava. H. Belting navodi da pripada jednom talijanskom notararu.¹⁷

Vraćajući se, nakon ovih iznesenih činjenica, zaključio bih ovaj rad o splitskom *Brevijaru* iz 1291, koji smatram preliminarnim, s nekoliko zaključaka i prijedloga, spominjući usput da je isti kodeks nedavno 1986–1987. restauriran u Rimu.

a) *Splitski Brevijar* iz 1291. pripada stilski bez sumnje venecijanskom krugu,

b) Iluminacije u njemu odaju dvije ruke, od kojih majstor A spaja romaničke i stanovite bizantske crte, a majstor B ima dominantne romaničke crte s diskretnim pojavama gotike.

c) Kvaliteta minijatura u oba autora dolazi do izražaja u izuzetno rafiniranoj kolorističkoj gami.

d) *Brevijar* je očito rađen za nekog visokog dostojanstvenika splitske crkve i pokazuje izuzetnu profinjenost ukusa i visoku kulturu vlasnika.

e) Sigurna identifikacija likova nije moguća, jer nemaju atribute. Ako se prihvati Beltingov prijedlog da manji lik na str. II. predstavlja vlasnika, imali bismo izuzetno rani portret splitskog crkvenog velikodostojnika.

f) S obzirom na veze Dalmacije s Venecijom, iako upravo 1291. Split nije potpadao pod Veneciju, a koje su uočljive i u slikama na daski, i u freskama, i u minijaturama, isto je tako moguće da je *Brevijar* mogao nastati u samoj Veneciji po narudžbi nekog splitskog premeta, ili u Dalmaciji, odnosno u samom Splitu. Tu su ga mogli napisati i ukrasiti u Veneciji obrazovani majstori lokalnog porijekla, ili autori koji su došli s laguna. Na žalost za te hipoteze rukopis nam osim svog stila ne pruža nikakove dokaze.

g) *Splitski Brevijar* nije jedina knjiga takva malenog formata, kao što se vidi iz spomenutih primjera.

Ovim dragocjenim rukopisom mislim se detaljnije baviti i u budućnosti s nadom da dopunim ili ispravim neke od ovdje iznesenih prijedloga.

¹⁵ A. Badurina, *Minijature*, Beograd – Zagreb – Mostar 1983, str. 24. Vidi i H. Folnesics, *Die Illuminierten Handschriften in Dalmatien*, Leipzig 1917, str. 81–91 (s datacijom u 11. stoljeće, sic!).

¹⁶ *Riznica zagrebačke katedrale*, katalog izložbe u Muzejskom prostoru u Zagrebu, Zagreb 1983, str. 233–234 (M. Demović).

¹⁷ M. C. Garand, *Livres de poche médiévaux à Dijon et à Rome*, *Scriptorium* XXV, 1971, str. 18–26 (s citiranjem sve prethodne literature).

von Kroatien ohne männlichen Nachkommen starb und die Macht somit auf seine Frau Jelena die Schöne übergang. Sie war ungarischer königlicher Abstammung aus dem Geschlecht der Arpadovic. Ihr Bruder Ladislaus, der König von Ungarn wollte deswegen beweisen, während er kroatische Länder eroberte, daß er einen Erbschaftsanspruch auf den kroatischen Thron hätte. So schrieb er im Jahr 1091 Oderizius, dem Abt des Benediktinerklosters auf Montekasino, ihn um Freundschaft bittend, folgenderweise: »... vicinis enim iam agere poteris, quia Slavoniam iam fere totam aquisivi...« Der Ausdruck »aquisivi« (erworben) bedeutet hier, daß ihm Slawonien bzw. (aliter) Kroatien auf legalem Weg und nicht durch Eroberung zuteil geworden ist. Der Mantel, auf dem dargestellt wird, daß die königliche Macht von König Zvonimir auf Königin Jelena die Schöne übertragen wurde, um damit auch auf ihren Bruder Ladislaus überzugehen, ist zu einem öffentlichen Dokument geworden.

Der Mantel selbst ist sehr verschlissen, rissig und beschädigt, die Figuren, 26, bzw. 21,7 cm groß, sind deutlich zu sehen, und die Farben sind erkennbar. Die Gestalten sind flach und linear dargestellt, mit einem Versuch in den Raum einzudringen, wie das auch in der Plastik dieser Zeit der Fall war, was auch auf die Herkunft aus einem provinziellen Zentrum schließen läßt.

Kruno Prijatelj

MINIATURES IN SPLIT BREVIARY OF 1291 FROM CORRER MUSEUM, VENICE

In his text on the miniatures in the Split Breviary of 1291 from the Correr Museum in Venice the author characterizes their style as Valentin. However, it is still not clear whether its origins are Venetian or Dalmatian. The author discerns two different miniature authors: the first one's style characterized by Romanesque and Byzantine elements, the latter artist's by Romanesque and slightly Gothic traits. In his comparison of the Split Breviary with its European contemporaries the author emphasizes its colorism as well as the owner's high culture.

Ivan Matejčić:

THE EARLY RENAISSANCE ANNUNCIATION GROUP OF PULA

Several texts on the sculpture of the Madonna of the Annunciation from the Archaeological Museum in Pula have appeared in professional journals. Gnirs attributes it to a master of Giovanni Buono's workshop. V. Ekl also regards it as a Venetian sculpture from the beginning of the sixteenth century. R. Ivančević associates it with the Dalmatian sculptors Juraj Dalmatinac and Nikola Firentinac. Recently the second figure of the group has been discovered and thus raised the issue of the said Annunciation. Numerous analogies indicate the origins of the Angel and the Virgin Mary in the Venetian sculpture of the Early Renaissance. Striking similarities with the works of this complex enable a direct attribution of the group.

The Pula Annunciation was made in the workshop of Pietro Lombardo. He and Antonio Rizzo were the leading figures of Venetian sculpture of the Early Renaissance. The statue of the Virgin Mary can most obviously be compared to Lombardo's sculpture in the Venetian church of St. Giobbe depicting the same theme. The two sculptures share the same posture and a very similar system of draperies. Pietro's sculpture of Justice from the Malpiero monument at SS. Giovanni and Paolo was used as comparative material for the details. The eye and mouth cuts, a stereometric rendition of the face, as well as the technique employed on the surface are all very similar. The closest resemblance can be seen between the statue of the Virgin and the relief with the Resurrection of Jesus Christ at Scuola di Giovanni Evangelista. The Christ had originally belonged to the dismantled tombstone of the Barbarigo dodes, recently attributed to Pietro Lombardo. This striking resemblance between the two suggests both were made at the same time, i. e. the 1490's. The work of Pietro Lombardo shows many a stylistic parallel with the sculpture of the Angel of the Annunciation. A drapery different from that of the Virgin's as well as coarser rendering of the face suggest an assistant's hand. Certain details on the Angel's face appear on the sculptures of the architect and sculptor Giovanni Buora, who often collaborated with P. Lombardo and mainly followed his style.

There are no records about the arrival of the Annunciation in Pula. It is thus possible that the statues from Pula belonged to the Annunciation from the Barbarigo tomb. They may have reached Pula after its dismantlement in 1808.

Ivan Mirnik

ANTONIO ABONDIO: THE MEDAL OF RUDOLPH II

The Numismatic Collection of the Archaeological Museum in Zagreb owns one of the many superb medals modelled by Antonio Abondio (Milan 1538–Vienna 22nd May 1591), the Italian whose art conquered not only the imperial courts of Vienna and Prague, but those of Spain, Germany and the Netherlands. The said medal was cast in 1576 to mark the accession of the 24 year old Rudolph II to the throne of the Holy Roman Empire. On the obverse his bareheaded cuirassed bust is accompanied by the legend RVDOLPHVS II ROM IMP: AVG, whereas the reverse shows an eagle flying among the clouds, the letters celebrating the SALVTI PVBLICAE. It is of silver, 46 millimeters in diameter, bearing the catalogue number 7038. The medal was purchased in 1911 in Frankfurt at the auction where St. Petersburg's Imperial Hermitage duplicates were sold at Adolph Hess'.